

Svojráznoš dediny a prejav ľudskosti

M. Šarafín, M. Šarafín: Peculiarity of Village and Manifestation of Humanity. Život. Prostr., Vol. 33, No. 2, 74–76, 1999.

The countryside and village are special objects for humanisation of the environment. Village has its own history, traditions, and culture. The starting point for studying this problem is folk architecture. It is a readable sign of the relation of man to the formation of his environment. Humanisation is linked to the theme of humanity of the environment that is a criterion of evaluation of the Slovak village during last decades. The Slovak village lost its humanity, the presented study classifies these signs and in conclusion it tries to find the moods of solution. The future of villages is determined by their restoration in the name of humanisation of the environment. This contribution is an original scientific study.

Hospodárskym základom obyvateľstva v poľnohospodárskom prostredí bola roľnícka usadlosť pozostávajúca z poľí, lúk a pasienkov v extraviláne a z domu, dvora a záhrady v intraviláne. Agrárnemu prostrediu Slovenska s relatívne veľkou rozdrobenosťou roľníckych hospodárstiev a nedostatočne rozvinutým vnútorným trhom zodpovedal v dedinskom prostredí malovýrobný a polonaturálny až naturálny spôsob hospodárenia. Touto skutočnosťou bol poznačený aj sociálny ekvivalent poľnohospodársko-výrobnej jednotky, čiže roľnícka rodina. Bola nielen sociálnou, ale aj hospodársko-výrobnou jednotkou. V takejto situácii predstavovalo obydlie akúsi symbiózu sociálno-ekonomických funkcií. Muselo poskytnúť príslušníkom rodiny priestor na bývanie i hospodársko-výrobnú činnosť. Z toho vychádzala i architektúra domu, ktorá bola ľudskou vo svojom zmysle a účelnou svojím poslaním.

Domy boli malé a jednoduché, tvarom jednoznačné, výrazom ornamentálne honosné a bohaté na detaily. V pestrosti a emocionálnosti ľudovej architektúry vidieť jasnú spojitosť s prostredím.

Dom a jeho priestorová štruktúra sa vyznačujú jasným pôdorysným členením. Formy dispozícií sú výsledkom pôsobenia celého radu činiteľov v procese historického vývinu. Základné prvky domu na území Slovenska boli izba, sieň a komora. Izba bola centrom života celej rodiny a hlavnou obytnou miestnosťou domu. Tu rodina žila svoj život, ľudský kontakt tu bol intenzívny, čo sa odzrkadľovalo i v postoji k okolitému prostrediu. Ľudskosť vyjadrovalo spolunažívanie so susedmi a zomknutosť bývania viacerých rodín. Trojdielny dom komorového typu bol základnou formou

a od druhej polovice 18. storočia sa stal východiskom ďalšieho pôdorysného vývoja. Pôdorys domu a jeho usporiadanie viedlo k súdržnosti a upevňovaniu zomknutosti rodiny, vyvolávalo pocit ľudskej istoty a spolupatričnosti.

Každému priestoru dedinského domu možno vyčleniť určitú primárnu funkciu. Priestory boli svojou veľkosťou a proporciami veľmi blízke človeku, snažili sa mu jednoduchou a úprimnou formou slúžiť. Architektúra bola odrazom prostredia, akýmsi zrkadlom ľudského umu a čítania, bola to architektúra prirodzená a etická, vychádzajúca z prírody, ktorá formovala ľudí a ich postoj k sebe samým i k životu. V členení domu vidieť jasný poriadok a logiku. Dom bol obrazom človeka, jeho remesla a spoločenského postavenia. Prežíval tu celý svoj život, a preto sa snažil svoj dom formovať tak, aby bol účelný, veľký len tak, ako potreboval. Veľkosť domu mala ľudskú mierku.

Dedinský dom má svoju podstatu v skromnosti a ľudskej úprimnosti. Celý je presiaknutý ľudskou mierkou, citom k prírode a prostrediu, cítiť, že tu ľudia žili viac jeden pre druhého. Nie náhodou hľadáme a odvodzujeme pocit ľudskosti z ľudovej architektúry. Tento pocit hľadáme aj dnes v domoch nových potrieb, túžob a estetického uspokojenia.

Strata príťažlivosti – bezduchosť

Ľudskosť možno zjednodušene spájať s užitočnosťou vecí – čo je užitočné, je aj ľudské, tiež s vizuálnym dojmom – čo je pekné, je aj ľudské. Práve architektúra spája tieto dve stránky ľudskosti do hodnoty svojich diel.

Posúdenie našej dediny nie je jednoduchou odpoveďou, hľadisko ľudskosti má aj tretiu súradnicu, a to jeho uplatnenie v tvorbe prostredia. Tvorba prostredia predstavuje hĺbku občianskej zodpovednosti, prostredie má ľudský rozmer. Prostredie nie je možné tvoriť bez občana. Vyčlenenie človeka z prostredia vedie k strate ľudskosti. Vieme, že existujú nové dediny s peknými domami, ale nie sú prežiarené hĺbkou spolupatričnosti, vzájomnosti a starostlivosti. Prostredie je akoby chladné a bezduché, pritom každý dom je užitočný a sám o sebe pekný. Skúmajme, ako sa stalo, že ľudskosť starej dediny vystriedala neľudskosť a bezduchosť novej. Architektúra je scénou tohto dramatického divadla, je povolaná hľadať východiská a riešenia. Ľudskosť je pojmom lepšieho pochopenia úloh, ktoré spájame s humanizáciou prostredia, ľudskosť je čitateľná. Ľudskosť zdôrazňuje emocionálnu rovinu vnímania a prežívania prostredia.

Riešenie úloh na našom vidieku sa spája s ekonomikou, a to so zjednodušenou tézou: "nič nemôžeme zmeniť k lepšiemu bez peňazí". Sociálne problémy vidieka a malá ekonomická akcieschopnosť samospráv myšlienky humanizácie "posúvajú" do racionálnych sfér občianskeho vedomia, stotožňuje sa s otázkami zamestnanosti a sociálnymi neistotami. Humanizácia prostredia sa odkladá na lepšie časy.

Korene problémov vidieka sú vo vedomí vidieckeho človeka, humanizácia na vidieku je neodkladným predmetom vzdelávania a osvety, vidiek sa učí chápať zmysel nových architektonických úloh, ktoré zdôrazňujú význam a poslanie prostredia pre človeka. Človek nášho vidieka objavuje svet mimo svojho domu.

Vízie budúcnosti vidieka sú predmetom architektonických a urbanistických úvah a teórií. Európa s vidiekom alebo bez vidieka, Európa veľkým mestom, alebo Európa rozdelená na mestá a vidiek. Európu dnes spája vízia ekologickej nezastupiteľnosti a kultúrnej nenahrádzateľnosti vidieka. Pod vidiekom nebudeme rozumieť zaostalosť a druhoradosť, vidiek je prostredím osobitých vzťahov občianskej spoločnosti, formovaných tradíciami, veľkosťou a pripútanosťou k prírode. Vidiek nie je len spomienkou či nostalgiou, jeho duchovné korene sú piliermi jeho budúcnosti a životaschopnosti, ich obnova je nositeľom architektonickej teórie vidieka.

Roky pomešťovania vidieka a odsudzovania sa človeka prostrediu nie sú len produktom ideológie vyrovnania mesta s dedinou, dedina prežíva vek informačnej revolúcie, vidiek hľadá svoju tvár a duchovnú rovnováhu. Vidiek si preveruje odolnosť voči cudzím kultúram, stojí pred obnovou svojej kultúry, jej súčasťou je humanizácia prostredia na obraz svojho života.

● **Nový dom – prestížnosť.** Starý dom sa stal príťažou, rodičovské domy ostali opustené, bez gazdu a majiteľa. Výstavba nového domu znamenala rozlúčku so

starými časmi. Dediny hľadali svoj ideál v nových domoch, väčších a pohodlnejších, a tak nadobudli dve tváre. Vedľa seba stoja staré a nové domy ako nepriatelja – ako dva svety na jednej zemi. Nové domy prišli s novým stavebným poriadkom: "môj dom – môj hrad". Necítili spolupatričnosť so starými domami, nastúpila povýšenosť a prestížnosť, každý dom iný. Domy sa stali obrazom susedských vzťahov, sú ich priamym svedectvom, oslovením ľudskosti dediny.

● **Nová ulica – jednotvárnosť.** Naše dediny sú nové väčším podielom nových domov voči starým, dediny pôvodne s jednou ulicou sa stali dedinami viacerých nových ulíc. Nové ulice "podľa pravítka" vytlačali svojráznosť úzkych a krivoľakých ulíc, ulice ľudských kontaktov nahradili bezduché cesty, zeleň a stromy nahradili široké pásy asfaltu. Ulice stratili pôvodnú funkciu dedinského družnosti. Stali sa prostredím nikoho. Vyvlastňovanie pozemkov vyvrátilo pôvodný pozemkový systém zástavby, tá sa zuniformovala, vznikli kolónie opakovaných domov, zavládol stereotyp. Ulice tak prestali tvoriť svojrázne priestranstvá, prestali byť súčasťou domova, prostredie nových ulíc pripomína malé sídliská ľudského odcudzenia sa.

● **Výraz domu – cudzorodosť.** Pýchou ľudového umenia bolo, že ctilo regionálnu príslušnosť. Z rodu na rod sa udržovala kontinuita dedinského vkusu, jednoduchosť tvaru domu a bohatosť jeho fasád. Domy sa menili a dostavovali. Vyznačovali sa strechou – tá bola symbolom a obrazom dediny. Do dediny vstúpil mestský ideál nového domu, dom s plochou strechou, dom bez strechy. Tento dom vyvrátil z koreňov tradície dedinského domu. Dom na dedine sa staval stále väčší, začal byť neúčelný, prázdny, len na parádu. Technické problémy plochej strechy nahradil problém rozpoltenej fasády. Výraz nového domu necítil múdrosť a vkus tradícií, nahradila ho cudzorodosť a preberanie cudzích vzorov. Voľba výrazu domov ostáva stále ľudskou skúškou dediny.

• **Vybavenie domu – náročnosť.** Úroveň bývania na dedine sa skvalitnila. Býva sa tu lepšie a komfortnejšie, izbovosť domu je vysoká, vybavenie bytov je moderné – má vysoký štandard. Pravidlom je ústredné kúrenie, telefón či káblová televízia. Dedinský človek sa naučil bývať na mestskej úrovni, ovláda techniku vybavenia domu. Nové domy majú vysokú materiálnu úroveň, vstúpiť do nových domov nášho vidieka znamená uvíť moderný svet človeka.

• **Domy občianskej vybavenosti – cudzorodosť.** Do obrazu dedín vstúpili nové objekty občianskeho vybavenia, najmä školy, kultúrne domy a domy služieb, ale aj domy smútku a areály športu. Tieto domy s veľkou úžitkovou hodnotou vytvorili nové prostredie dediny, nové spoločenské ťažiská a priestranstvá. Stali sa dôležitým prostriedkom spoločenského života dediny, obchodu a služieb. Do prostredia dediny vstúpili s výrazným pátosom cudzích tvarov. Väčšine dedín vstúpili výraz cudzorodosť. Obchodné domy a domy služieb poznačili dediny jednotvárnosťou a uniformitou svojich tvarov. Význam týchto budov je nepopierateľný. Dominantou dediny ostáva kostol ako výrazný symbol jej ľudskosti.

• **Domáce hospodárstvo – bezradnosť.** V minulosti bolo rozhodujúcim znakom dediny poľnohospodárstvo. Nebol dom bez hospodárstva, dvora a humna. Dedinský dom časom stratil túto funkciu, poľnohospodárstvo sa presťahovalo do veľkovýrobných budov, fariem. Veľkovýroba zmenila výraz vidieckej krajiny neľudským spôsobom, meradlo veľkovýroby si bezohľadne vynútilo svoje rozporuplné miesto v panoráme krajiny a dedín. Hospodárstvo sa stalo znakom ľudskej bezradnosti dediny, žiť s pôdou alebo bez nej?

• **Obnova – budúcnosť dediny.** Humanizácia je téma a metóda plánovania a projektovania objektov v prostredí. Je nosnou myšlienkou urbanistických a architektonických riešení. Humanizácia na vidieku má svoje konkrétne zameranie, predmet záujmu a prostriedky na svoju realizáciu. Humanizmus je filozofiou, humanizácia procesom praktických krokov a činov.

Vyspelá Európa konštatuje najväčšiu mieru dehumanizácie vidieka v odcudzovaní sa tradíciám, nekompromisnom presadzovaní sa cudzorozej kultúry a v neúprosnom preberaní záujmov silného kapitálu. Slovensko stojí pred hrozbou týchto vplyvov, ich protipólom je obnova dediny.

Pri zostavovaní koncepcií rozvoja dedín a mestečiek obnova znamená reguláciu foriem výstavby – návrat "poézie" dedinského domu, projekty príťažlivých priestranstiev a zariadení – návrat "vlastného" kultúrneho života, zastavenie negatívnych vplyvov trhového hospodárstva – eliminácia cudzorodosť a bezohľadnosti, návrat citu k vidieku.

Humanizáciu môžeme spojiť s poéziou, kultiváciou

a identifikáciou prostredia vidieka, čo znamená viac romantiky, viac poriadku, viac pohody. To sú prostriedky novej budúcnosti vidieckych sídel v znamení ich humanizácie.

Dedina bola a ostáva symbolom ľudskosti. Veľkosť sídla formuje jeho občiansku spoločnosť, spätosť s prírodou ho predurčuje k citlivosti a voľnosti, zviazanosť s pôdou dáva istotu a sebavedomie, dedina je miestom príjemného domova. Ľudia na dedine si tieto hodnoty prostredia uvedomujú, prieskumy potvrdzujú, že bývaniu na dedine dávajú prednosť pred mestom. Obnova sa stáva architektonickou školou vidieka. V Európe je jej koncepciou oživiť sny o prostredí bez kriminality a naplniť túžby o skromnom, ale šťastnom živote. Budúcnosť potvrdí, či je to cesta utópie, alebo reálnych vízií, ktorých cieľom je motivovať Európu pre ďalšie tisícročie.

• **Model obnovy – Velušovce.** Velušovce, ako mnohé iné obce na Slovensku, prejavili záujem o naplnenie cieľov vízie budúcnosti. V plánovaní budúcnosti má dôležité miesto prostredie. Občania s architektom objavujú jeho humanizačné vlastnosti, tie získavajú podobu praktických úloh. Za prostriedky humanizácie prostredia sa vo Velušovciach považujú: prostredie v objatí vegetácie, stretávanie sa občanov na námestíčku pod ochranou kaplnky Panny Márie, premena ciest na ulice pre deti, ochrana potoka s čistou vodou, zmena plotov v záujme zblíženia sa ľudí, pekný cintorín a starostlivosť o staré domy, vybudovanie kanalizácie. Ide o neukončený rad architektonických prostriedkov a úloh, ktoré predstavujú humanizáciu prostredia vidieka. Umením architektúry je nájsť pre každú obec tie, ktoré majú korene v tradíciách a zodpovedajú moderným požiadavkám a túžbam ľudí vidieka žiť v prostredí naplnenom citom ľudskosti.

Literatúra

- Šarašin, M., 1997–1998: Slovensko naše – obnova dedín a mestečiek. Seriál článkov. Národná osвета, Bratislava.
 Šarašin, M., 1993–1998: Obnova vidieka – architektúra. Seriál článkov. Obecné noviny, Bratislava.

Prof. Ing. arch. Michal Šarašin, DrSc. (1943), vysokoškolský pedagóg, katedra obytných budov Fakulty architektúry STU, Námestie slobody 19, 812 45 Bratislava. E-mail: sarafin_atelier@hotmail.com

Ing. arch. Martin Šarašin (1973), vedecko-výskumný pracovník katedry inžinierskych a výrobných stavieb Fakulty architektúry STU, Nám. slobody 19, 812 45 Bratislava. E-mail: sarafin_atelier@hotmail.com